

Ordforklaring

Arbejdsstyrken. Dette er den del af befolkningen, der står til rådighed for arbejdsmarkedet, og omfatter derfor både beskæftigede og arbejdsløse (men arbejdssøgende). Udenfor arbejdsstyrken er børn, pensionister og udstødte.

ASEAN (Association of Southeast Asian Nations). Den regionale parallel til EU og NAFTA, svag.

Betalingsbalancen. Denne angiver de beløb, der årligt flyder ind og ud af et land. Den opdeles i de løbende poster ('current account') og kapitalposterne.

De løbende poster opregner først og fremmest landets udgifter til import og indtægter fra eksport; hertil kommer rentebetalinger ind og ud af landet samt indtægter og udgifter fra turisme, shipping etc. (i USA's regnskab med udlandet udligner disse mindre poster stort set hinanden, så derfor simplificerer man tit de løbende poster til handelsbalancen).

Kapitalposterne angiver udstrømningen og indstrømningen af kapital (kapitaleksport og kapitalimport). Kapitalimporten har to grundformer, direkte udenlandske investeringer (produktiv kapital) og porteføljeinvesteringer (finansiel kapital). De første deler sig igen, nemlig i såkaldte Greenfield investeringer, hvor den udenlandske investor overfører kapital for at etablere en ny virksomhed (købe produktionsmidler, ansætte arbejdere etc.), og så overtagelser og fusioner, hvor man køber en allerede eksisterende virksomhed; det sidste er nu langt det almindeligste. Porteføljeinvesteringerne er køb af værdipapirer, såsom stats- eller selskabsobligationer, aktier eller landets valuta.

Langt de fleste transaktioner bestemmes og udføres af private agenter, der alene ledes af ønsket om maximalt afkast. Da et multinationalt selskab er defineret som et selskab med produktionsfaciliteter (datterselskaber) i mindst et andet land, foretages de direkte udenlandske investeringer pr. definition af disse selskaber, som også står for 2/3 af varehandlen på verdensplan. De finansielle investeringer (portefølje) varetages overvejende af fonde og banker, men staternes centralbanker køber også udenlandske statsobligationer.

Som navnet siger 'balancerer' betalingsbalancen. Hvordan er det muligt, og hvordan skal det forstås? Langt de fleste varehandler og kapitalbevægelser er autonome, dvs. de skyldes ikke overordnede hensyn til regnskabet med udlandet. Antag at resultatet bliver et underskud på \$100 mia. Noget af dette skyldige beløb (fx \$3 mia) kan betales ud af centralbankens guldbeholdning eller valutareserver (men USA holder stort set ingen sådanne reserver), resten (\$97 mia) er pr. definition en stigning i landets gæld til udlandet. Da gæld regnskabsmæssigt tæller positivt, vil betalingsbalancen altid 'balancere'.

Det økonomiske spørgsmål er om – og hvordan – gælden dækkes med lån. Med mindre landet er meget fattigt kan det altid låne tilstrækkeligt, nemlig ved at sælge statsobligationer (se 'obligationer'). Men hvis der er økonomiske problemer, fx i form af et stort handelsunderskud, kan lånet blive dyrt, dvs. kursen på statsobligationerne lille (renten dermed høj).

BNP. Bruttonationalproduktet er værdien af de varer og tjenesteydelser (service), som et land producerer i løbet af et år. Denne værdi udbetales som løn, rente og anden indkomst. Derfor er BNP lig med nationalindkomsten (stort set). Indkomstoverførsler fra det offentlige indgår ikke, da der ikke ligger produktion bag; derfor er de offentlige udgifter betydeligt større end det offentliges bidrag til BNP.

BP (British Petroleum). Oprindeligt Anglo-Persian Oil Company, senere Anglo-Iranian Oil Company. Statsligt engelsk olieselskab, oprindeligt med hovedinteressen i Iran. For nogle år siden fusionerede BP med det amerikanske olieselskab Amoco, så det i dag er et privat engelsk-amerikansk selskab.

Demokrati. Politisk system karakteriseret ved 1) Politisk Lighed, dvs. én stemme pr. person, 2) Politisk Frihed, dvs. ret for alle – også mindretallet – til at ytre sig og stemme, som man vil, og 3) Flertalsstyre, dvs. flertallet bestemmer og mindretallet må bøje sig.

Dollarisering. At et land udskifter sin valuta med amerikanske Dollars. Officiel eller formel dollarisering betyder at de politiske og monetære myndigheder beslutter dette, uofficiel eller de facto dollarisering at Dollars faktisk anvendes som den mest almindelige valuta.

ECB (European Central Bank). EU's centralbank, med ansvar for Euroen og det europæiske renteniveau.

Efterspørgselsteori. Teori der lægger vægt på at bedre erhvervslivets afsætningsvilkår ved at sikre den effektive efterspørgsel gennem en rimelig løn og offentlige aktiviteter. Blev forfægtet af den engelske økonom Keynes (1883-1946).

Finanskapital. Kapital, der udlånes med henblik på at opnå rente eller kapitalgevinst. Det meste af denne kapital er organiseret (koncentreret) i banker, finansielle selskaber og fonde. Det drejer sig især om pensionsfonde, forsikringsselskaber, realkreditinstitutioner og forskellige typer af investeringsfonde ('mutual funds' og 'hedge funds'). Udlånet har to grundformer. For det første banklån, hvor vilkårene aftales udenom markedet, i direkte forhandling mellem bank og kunde. For det andet obligationer (s.d.), hvor vilkårene bestemmes af det finansielle marked.

Finanspolitik. Hvis regeringen bruger flere penge på militær, sociale udgifter og andet end den inddrager i form af skatter, pådrager det offentlige sig en gæld i forhold til den private sektor. Denne finanspolitik kaldes ekspansiv, fordi den øger købekraften i samfundet og dermed vil give mere produktion og beskæftigelse.

Et sådant underskud på statsbudgettet er noget andet end et underskud i forhold til udlandet; sidstnævnte registreres på betalingsbalancen. Sammenhængen er at det offentlige underskud ofte finansieres delvis af udlandet og derfor kan øge underskuddet på betalingsbalancen.

Federal Reserve (populært Fed). Den amerikanske centralbank (forbundsbank).

Gini-kvotient. Uligheden i et samfund kan måles ved at se på, hvor stor en procentdel af den samlede indkomst de fattigste 20% modtager (fx 7%), hvor meget de næste 20% modtager osv. Gini-kvotienten måler denne ulighed mere eksakt. En kvotient på 1 angiver absolut ulighed, dvs. at én person modtager al indkomst, mens kvotienten 0 angiver absolut lighed, dvs. at den 'fattigste' ene procent modtager 1% af nationalindkomsten osv. Kvotienten i USA er godt 0,4, hvilket er et af de højeste tal i den rige del af verden.

Guldfod. Et valutasystem, hvor der i realiteten kun er én verdensvaluta, nemlig guld; Dollars, Euro osv er blot forskellige navne for forskellige mængder guld. Var i kraft 1870-1914 og i sidste halvdel af 20'erne. Bretton Wood systemet fra 1944-1971 opererede med en indirekte form for guldfod, idet alle valutaer havde et nogenlunde fast værdiforhold til Dollaren, som så var indløselig med guld i forholdet \$35 = 1 ounce guld.

Hedge fonde. Meget store finansielle fonde med betydelig markedsmagt (s.d.), som de ofte anvender til egentlig spekulation.

Hegemonisk stabilitet. Teori i international politik, hvor det argumenteres at et stabilt internationalt system kræver en dominerende magt, en hegemon, der som en politibetjent kan sikre ordenens opretholdelse. Modsat teorier om magtbalance, hvor stabiliteten sikres ved at magterne afbalancerer og dermed disciplinerer hinanden.

IMF. International Monetary Fund. Etableret i 1944 som led i Bretton Wood aftalen. Fungerer i dag som interesseorganisation for de rige landes kreditorer overfor debitorerne i de fattige lande. Er kontrolleret af USA.

Imperialisme. Bestræbelse på at kontrollere andre lande. Oprindeligt politisk-militær kontrol, som i det Romerske og Britiske Imperium. Før 1914 anvendtes ordet beskrivende, efter 1945 fik det – især i marxistisk sprogbrug, hvor begrebet blev udvidet til at omfatte økonomisk dominans – en negativ betydning, synonymt med undertrykkelse og udbytning. I dag har det atter fået en positiv betydning blandt mange amerikanske neokonservative ('demokratisk imperialisme'). Adskilles til tider fra 'hegemoni' ved at hegemonen – modsat imperialisten – anerkender rettigheder for de dominerede.

IPC (Iraq Petroleum Company). Etableret i 1920, da engelske, franske og amerikanske interesser delte Irak's olie mellem sig.

Keynesianisme. Efter den engelske økonom Keynes (1883-1946). Lægger vægt på at økonomisk stabilitet og fuld beskæftigelse må sikres gennem en solid efterspørgsel i samfundet (modsat udbudsøkonomi, s.d.). Derfor skal lønnen være rimelig så lønarbejderne har god købekraft, og derfor skal det offentlige gennem finanspolitik (s.d.) pumpe købekraft ud i økonomien, hvis der er arbejdsløshed, fx ved at foretage offentlige investeringer. Rimelige vilkår for lønarbejderne og en stor offentlig sektor harmonerer med en traditionel socialdemokratisk dagsorden, men skattesænkninger og oprustning er også eksempler på ekspansiv finanspolitik (Reagan's og Bush's 'krigskeynesianisme').

Kapital. Penge, der gives ud med henblik på at opnå profit, rente eller kapitalgevinst.

Kapitalindtægter. Profit, rente eller kapitalgevinst. Anden indkomst er løn eller overførselsindtægter.

Kapitalgevinst. Den kapitalindtægt, der fremkommer ved at et værdipapir (aktie, obligation, valuta) stiger i værdi (kurs).

Koncentration. Angiver antallet af spillere og dermed – alt andet lige – graden af konkurrence indenfor en branche, fra monopol (én udbyder) over oligopoli (nogle få udbydere) til fuldkommen konkurrence (så mange udbydere at ingen af dem påvirke prisen).

Markedsmagt. Magt over markedet. Betyder at en virksomhed eller fond er så stor at den kan påvirke prisen og andre markedsvilkår. Modsat konkurrence mellem mange mindre virksomheder, hvor prisen bestemmes af 'den usynlige hånd', dvs. af ingen.

Markedsøkonomi. Et økonomisk system, hvor koordinationen af husholdningernes og virksomhedernes økonomiske beslutninger foretages gennem markedsmekanismen, dvs. gennem konkurrencen (den 'usynlige hånd'). Konkurrencekapitalismen er en form for markedsøkonomi. Den moderne kapitalisme er i mindre grad en markedsøkonomi, fordi den domineres af selskaber, der i stedse højere grad har markedsmagt (s.d.), dvs. bestemmer markedsvilkårene, herunder især priserne. Konkurrencen sættes bl.a. ud af kraft gennem oligopolier eller gennem strategiske aftaler mellem selskaberne.

Medianindkomsten. Indkomsten for den typiske borger, dvs. den person der ligger præcis i midten, hvis alle borgere stilles op på række fra den fattigste til den rigeste.

Multinationale selskaber (MNC = Multinational Corporations). Også kaldet 'transnationale selskaber'. Selskaber med produktion i mere end ét land. Der eksisterer ca. 70.000 sådanne selskaber.

NAFTA. North American Free Trade Agreement. 'Nordamerikas EU', indgået i 1994 mellem USA, Canada og Mexico.

Nettoproduktet, værdien af. Engelsk 'value added'. Beregnes som værdien af bruttoproduktet, dvs. de producerede varers salgspris, minus værdien af input såsom råstoffer og halvfabrikata, og udtrykker dermed den værdi, som en virksomhed, branche eller land frembringer på et år. Værdien af nettoproduktet fordeles umiddelbart på løn og profit; virksomheden må derefter betale en del af profitten til kreditorerne i form af rente.

Obligation, dvs. 'forpligtigelse'. Lånoptagelse via det finansielle marked (modsat banklån). Hvis et selskab vil rejse kapital kan det udvide ejerkredsen ved at udstede aktier, men det kan også udstede og sælge obligationer; låneprovenuet er da obligationens salgspris. Antag at obligationens pålydende er \$100, den nominelle rente 8% og løbetiden 10 år; det betyder at selskabet forpligter sig til at betale til obligationsejeren \$8 om året i 10 år og derefter indfri obligationen for \$100. Hvis selskabets kreditværdighed er ringe, kan det måske kun sælge obligationen til \$50; det indebærer en effektiv årlig rente på \$8 for låneprovenuet på \$50, altså 16%. Lav kurs er derfor synonymt med høj rente.

Staterne rejser lån ved at udstede og sælge statsobligationer.

I USA spiller obligationer en langt større rolle for finansiering af selskaberne end i Europa (hvor bankerne betyder mere).

Oligopoli. Få udbydere indenfor en branche. Indebærer normalt et stiltiende ('tacit') samarbejde om priser og andre konkurrenceparametre.

OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries). Stiftet i 1961, især magtfuld i 70'erne. Medlemmerne inkluderer de mellemøstlige oliestater Saudi Arabien, Kuwait, Emiraterne, Iran og Irak, samt Nigeria og Venezuela.

Opsparing. Den del af indkomsten, eventuelt nationalindkomsten, som ikke går til aktuelt forbrug. Ideelt bruges opsparingen til investering, dermed fremtidigt forbrug. Formidlingen mellem opsparing og investering varetages af den finansielle sektor.

Profitrate. En virksomheds profit (eller overskud) som procentuel andel af den investerede kapital.

Realløn. Stigningen i realløn er stigningen i den nominelle løn (lønnen i Dollars) minus inflationen, fx 3% minus 2% = 1%.

Realrente. Stigningen i realrente er stigningen i den nominelle rente minus inflation.

Pengepolitik. Regulering af økonomien ved at centralbanken ændre pengemængden eller den officielle rente (diskontoen). Pengepolitikken er ekspansiv, hvis pengemængden øges eller renten sænkes, for da bliver det lettere og mere gunstigt at låne til nye investeringer eller øget privatforbrug.

Produktiv kapital. Kapital, der investeres i produktion, altså bruges til køb af produktionsmidler og ansættelse af arbejdere. Disse investeringer foretages overvejende af selskaber. Afkastet kaldes profit. Denne kapital ejes dels af selskabet som sådan (egenkapitalen), dels af aktionærene, hvis andel af profitten kaldes dividende. Skønt aktieværdien i princippet er produktiv kapital, behandles den gerne som finansiell kapital, såfremt medejerskabet af selskabet er helt formelt; dette er tilfældet, såfremt aktionæren ikke har kontrol med selskabet og kun holder aktien i en kortere periode af rent spekulative grunde.

Internationalt foretages produktive investeringer af multinationale selskaber. Hvis et selskab overtager mindst 10% af aktierne i et andet selskab, kan det normalt kontrollere det, og investeringen er da klart produktiv; dette kaldes direkte udenlandske investeringer (FDI = 'Foreign Direct Investments'). Hvis andelen er mindre, kategoriseres investeringen som en porteføljeinvestering, på linie med finansielle investeringer i obligationer, valuta etc.

Produktivitet. Angiver økonomiens effektivitet. Der er forskellige mål herfor, men kernen er arbejdsproduktiviteten, hvilket er hvad én arbejder kan fremstille på én time. Øges dette produkt fra fx 10 til 11 skjorter, er produktiviteten øget med 10%. Væksten i produktivitet angiver det ekstraprodukt, der er til rådighed for reallønsforbedringer og stigninger i kapitalindkomster.

Renten. Renteniveauet i et land bestemmes dels af udbud og efterspørgsel på det finansielle marked, dels af centralbanken når den fastlægger diskontoen, dvs. den korte rente som banker skal betale for at låne hos centralbanken.

Renten er finanskapitalens ordinære indkomst, men for den produktive kapital (de ikke-finansielle selskaber) er den en udgift eller omkostning, fordi de må låne for at finansiere deres operationer. Derfor har de to kapitaltyper modsatte interesser mht. rentens højde. Desuden er der en almen interesse i renteniveauet. I en lavkonjunktur, hvor det gælder om at sætte gang i aktiviteten, sænker centralbanken normalt renten, således at det bliver billigt for virksomhederne at låne til investeringer og nyansættelser og billigt for forbrugerne at låne for at kunne øge forbruget. I en højkonjunktur, med inflationspres, hæves renten gerne, således at den økonomiske aktivitet dæmpes.

Alt andet lige er en lav rente godt for den indenlandske økonomi, fordi det dermed er billigt at producere. Til gengæld er det skidt for landets udenrigsøkonomi, fordi lav rente her betyder at det ikke er attraktivt for udenlandske investorer at levere kapital til landet. Før liberaliseringen af kapitalbevægelserne for ca. 30 år siden holdt landene derfor ofte en lav rente indadtil og en høj udadtil, men en sådan skelnen er ikke længere mulig. I en krisesituation, hvor kapitalen flygter fra et land, må renten derfor ofte hæves, skønt det skaber lavkonjunktur og arbejdsløshed indenlands.

Royal Dutch Shell. Olieselskab dannet omkring år 1900 gennem en fusion af engelske Shell og hollandske Royal Dutch. I dag engelsk kontrolleret. Har bl.a. interesser i Nigeria.

Selskab. Egentlig aktieselskab, engelsk 'corporation'. Virksomhedsform, der er karakteriseret ved 1) dobbelt ejerskab, idet egenkapitalen ejes af selskabet som sådan (altså upersonligt), mens resten ejes af aktionærene; videre er selskabet anerkendt som et juridisk subjekt, helt på linie med mennesker; og endelig er der begrænset ansvar, idet aktionærene – de personlige ejere – kun kan miste værdien af deres aktier, hvis selskabet går fallit. Ved anden økonomisk aktivitet, herunder andre virksomhedsformer, modsvares den ubegrænsede ret til profit af ubegrænset risiko ved tab. Derfor vælger langt de fleste virksomheder af en vis størrelse selskabsformen.

Service. Også kaldet tjenesteydelser. Defineres lettest som den produktion, der ikke resulterer i et håndgribeligt produkt (en vare). Kan være alt fra en klipning over konsulenttjenester til finansielle serviceydelser. Service er det dominerende produkt i den rige verden.

Standard Oil. Amerikansk olieselskab, grundlagt af Rockefeller. Opdeltes af myndighederne i 1912 i mindre selskaber, der med tiden blev til Exxon, Mobil og Chevron. I slutningen af 90'erne fusionerede Exxon med Mobil, og Chevron med Texaco.

Udbudsøkonomi. Teori der lægger vægt på at reducere erhvervslivets omkostninger ved at deregulere økonomien, gøre arbejdsmarkedet mere fleksibelt og reducere skatterne, således at vilkårene for produktion og udbud bedres. Modsat i Keynesianismen ses efterspørgslen ikke som et problem. Er i dag den dominerende teori.

Underskud. Betalingsbalancen angiver et lands underskud eller overskud overfor udlandet. Underskud indebærer gæld, og gælden til udlandet belaster de forskellige sektorer i økonomien, nemlig husholdningerne, selskaberne og det offentlige; det offentliges gæld til udlandet består især af udenlandsk ejede statsobligationer. Statsbudgettet fortæller om et eventuelt offentligt underskud. Dette fremkommer når indtægterne (især skatter) er mindre end udgifterne. Det offentlige har dermed en gæld, som skyldes til den private sektor i landet og/eller til udenlandske kreditorer.

Valutakurs. Værdien af en valuta, målt i en anden valuta, fx \$1 = 0,83€ (det aktuelle værdiforhold). Hvis valutaens værdi bestemmes af de politisk-monetære myndigheder har vi faste valutakurser, hvis den bestemmes af udbud og efterspørgsel på valutamarkedet er kursen flydende.

De tre hovedvalutaer – Dollar, Euro og Yen – flyder i forhold til hinanden. Andre lande søger ofte at holde et fast værdiforhold til én af disse hovedvalutaer ('pegging'), fx danske kroner til Euroen. Den kinesiske Renminbi 'peggede' tidligere til Dollaren, men skiftede i sommeren 2005 til at 'pegge' til en kurv af valutaer; i praksis ligger den stadig tæt op ad Dollaren. En valuta styrkes, når udlandets efterspørgsel efter den øges. Dette sker hvis man skal bruge valuta til at købe flere varer fra landet (importerer fra det), eller hvis man vil investere i landet, altså etablere virksomheder eller købe værdipapirer (især aktier og obligationer); normalt medfører en renteforhøjelse at valutaen stiger i værdi, fordi udenlandsk kapital tiltrækkes af det øgede afkast.

Tidligere lagde økonomisk teori vægt på handelsbalancens påvirkning af kursen (svækkelse hvis underskud, fordi udlandet kun efterspørger lidt valuta for at købe varer i landet). I dag fokuseres på kapitalposternes indflydelse på kursen, fordi langt den meste valutaefterspørgsel beror på kapitalbevægelserne; den centrale sammenhæng bliver da, at lille kapitaltilstrømning til et land – ringe køb af landets aktier og obligationer – giver lille efterspørgsel efter valutaen og derfor lav værdi for denne.